

Danilák, Michal

Ivan Rakovský a haličskí ukrajinci

In: *Otázky dějin střední a východní Evropy*. [I.]. Hejl, František (editor).
Vyd. 1. Brno: Universita J.E. Purkyně, 1971, pp. 233-244

Stable URL (handle): <https://hdl.handle.net/11222.digilib/120766>

Access Date: 20. 02. 2024

Version: 20220831

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

MICHAL DANILÁK (PREŠOV)

IVAN RAKOVSKÝ A HALIČSKÍ UKRAJINCI

Ivan Rakovský¹ patrí k staršej buditeľskej generácii Ukrajincov žijúcich v Uhorsku. Uznávaným politickým a ideovým vodcom tejto generácie bol Adolf Dobriansky. Okrem spomínaných dvoch patrili k nej Olexander Duchnovyč, Olexander Pavlovyč, brat A. Dobrianskeho Viktor a niektorí ďalší dejatelia, väčšinou príslušníci grécko-katolíckeho kléru. Skutočnosť, že až na malé výnimky, do čela národnoobrodného procesu Ukrajincov v Uhorsku sa postavili uniatski farári, bola spôsobená mimoriadne nepriaznivými podmienkami rozvoja ukrajinskej spoločnosti v Uhorsku a to ako v ohľade ekonomicko-sociálnom, tak aj národno-politickom. Celý predchádzajúci historický vývoj viedol k tomu, že v sociálnom ohľade ukrajinskú spoločnosť predstavovalo roľníctvo, ktoré bolo hlavným nositeľom národnej svojbytnosti, aj keď zatiaľ pasívnym, a vrstva grécko-katolíckeho kléru. V polovici 19. stor. Ukrajinci v Uhorsku nemali ani vlastnú buržoáziu, ktorá by sa stala nositeľom národno-obrodného hnutia, ani šľachtu, ktorá by túto úlohu pri všetkej svojej obmedzenosti mohla suplovať, ako tomu bolo u Maďarov a Poliakov, a nemali ani početnejšiu svetskú inteligenciu. Za tejto situácie, keď roľníctvo bolo plne zaujaté bojom o likvidáciu poddanských pomerov a za zlepšenie svojho neznesiteľného sociálneho postavenia, pri ktorom sa sociálny útlak preplietal s útlakom národnostným a náboženským, jedinou vrstvou, ktorá sa mohla postaviť do čela národnoobrodného procesu, bolo grécko-katolícke ducho-

¹ Ivan Rakovský narodil sa 5. marca 1815 v dedine Stavne v Užhorodskej stolici. Pochádzal z úradníckej rodiny. Študoval na gymnáziu v Užhorode (6 tried) a posledné dva ročníky (filozofiu) absolvoval v Košiciach. Potom postúpil na grécko-katolícke bohoslovecké lýceum v Užhorode, ktoré ukončil roku 1837. Pretože nedosiahol ešte potrebný vek k vysviacke, pracoval v biskupskej kancelárii. Za farára bol vysvätený roku 1839, ostanúc dobrovoľne neženatým. Po vysviacke obdržal faru vo Vyšnej Rybnici, kde pôsobil do roku 1844, kedy bol menovaný za prorektora duchovného seminára v Užhorode a profesora učiteľskej prípravky. V rokoch 1850–1859 pôsobil ako prekladateľ Vestníka zemských a ríšskych zákonov v Budapešti. Od roku 1859 až do svojej smrti 3. decembra 1885 bol farárom v dedine Iza.

venstvo. To pochopiteľne muselo zanechať svoje stopy na tomto procese a determinovalo jeho obmedzenosť, slabosť i ideovú orientáciu. Charakterizujúc činnosť zakarpatských buditeľov I. G. Kolomijec písal, že to bola neveľká skupina maloburžoáznej, klerikálnej inteligencie, ktorá bola vzdialená od životných záujmov ľudu. Súcitila síce s jeho stradaniami, ale nepriznávala mu právo na násilné zvrhnutie existujúceho spoločenského poriadku. Sféru svojej spoločensko-politickej, literárnej a praktickej činnosti ohraničovala táto skupina otázkami národno-kultúrnymi. Pokiaľ ide o ideovú orientáciu zakarpatskej klerikálnej inteligencie, ktorá bola spojená putami svojich sociálnych záujmov s privilegovanými triedami, bola preniknutá ideológiou uniatskej cirkvi, nositeľom nábožensko-idealistického svetonázoru a predstaviteľom konzervatívnych, reakčných, monarchistických ideí.² Táto charakteristika zakarpatskej klerikálnej inteligencie sa v plnom rozsahu vzťahuje aj na Ivana Rakovského. Sociálne otázky mu boli príliš vzdialené, nevenuje im takmer žiadnu pozornosť, ktorú sústreďuje na otázky národno-kultúrne, pričom mu tieto často splyývajú s otázkami cirkevnými.

Grécko-katolícke duchovenstvo, príslušníkom ktorého bol aj Ivan Rakovský, v polovici 19. stor. už do značnej miery podľaľho maďarskému denacionalizačnému tlaku a zostávalo národne indiferentné. Iba jednotlivci z jeho radov si uvedomovali potrebu práce na poli národnom, smerujúcu k národnému „prebudeniu“ Ukrajincov v Uhorsku. Do roku 1848 možno v tomto zmysle hovoriť iba o O. Duchnovyčovi. Až revolúcia rokov 1848 až 1849 vytvorila aj u Ukrajincov v Uhorsku pre túto činnosť priaznivejšie podmienky a stala sa východiskom ich národnoobrodného procesu, ktorý determinovaný nerozvitými a zložitými ekonomickými a sociálnymi pomermi prechádzal rôznymi peripetijami a bol dokončený až po druhej svetovej vojne.

Revolúcia rokov 1848–1849 zastihla Ukrajincov v Uhorsku úplne nepripravených. Až v jej priebehu pod vplyvom slovenského národného hnutia a hnutia haličských Ukrajincov začínajú si niektorí jednotlivci uvedomovať potrebu zabezpečiť pre svojich súkmeňovcov národné práva. Tak sa koncom roku 1848 formuje v Prešove okolo A. Dobrianskeho skupina grécko-katolíckych farárov, ktorá potom vystúpila s národnými požiadavkami Ukrajincov v Uhorsku a predostrela ich panovníkovi vo forme prosbospisu. Pozoruhodné pritom je, že strediskom národných snáh Ukrajincov v Uhorsku sa stáva Prešov a nie Užhorod, ako by bolo možné očakávať. Bolo to spôsobené tým, že spolupracovníci A. Dobrianskeho — O. Duchnovyč, V. Dobriansky, J. Šoltés a A. Janický — pochádzajúci z prešovskej eparchie mali možnosť zoznámiť sa so slovenským hnutím roku meruôsmeho a pod jeho vplyvom pokúsiť sa o usporiadanie „rusínskych záležitostí“. Okrem toho prešovský biskup J. Gaganec bol v týchto otázkach tolerantnejší ako promaďarsky exponovaný užhorodský biskup V. Popovič, s podporou ktorého pre takéto akcie nebolo možné rátať, ba je pravdepodobné, že by ich bol v zárodku zmaril.

Grécko-katolícke duchovenstvo užhorodskej eparchie podporovalo ma-

² I. G. Kolomijec, *Sociaľno-ekonomičeskije otnošenija i obščestvennoje dviženije v Zakarpate vo vtoroj polovine XIX. stoletija*, t. II, Tomsk 1962, s. 496–497.

ďarskú vládu a nabádalo ľud k plneniu jej príkazov a nariadení. O činnosti prešovskej skupiny najskôr ani nevedelo a aj keby bolo vedelo, nie je pravdepodobné, že by sa k jej programu pripojilo, pretože ten predpokladal definitívny rozchod s Maďarmi i Uhorskom. A to sa priečilo jeho presvedčeniu. Tým sa však neznižuje význam činnosti prešovskej skupiny, ktorá za veľmi ťažkých podmienok usilovala sa položiť aspoň počiatočné základy národného života Ukrajincov v Uhorsku.

Revolúcia rokov 1848–1849 bola medzníkom nielen v hospodársko-sociálnom, národno-politickom a kultúrnom živote Ukrajincov v Uhorsku, ale aj v ich vzájomných stykoch s haličskými Ukrajincami. Ak do revolúcie vzájomné styky zostávali v podstate obmedzené na migráciu kňazov a študentov, na dovoz cirkevných kníh a odchod niektorých vzdelancov z radov Ukrajincov v Uhorsku do Haliče a iba na ojedinelé prejavy neujasného povedomia príbuznosti, hlavne jazykovej, dostávajú sa za revolúcie na vyšší stupeň, vyúsťujú vo vedomie národnej spolupatričnosti a prerástajú z oblasti kultúrnej i do oblasti politickej.³ Stávajú sa od tej doby trvalou konštantou národného života Ukrajincov v Uhorsku i v Haliči. Príspevkom k poznaniu tejto konštanty a jej dosahu má byť i naša štúdia o vzťahu Ivana Rakovského k haličským Ukrajincom a jeho stykoch s tamojšími dejateľmi.

Na základe doteraz známych faktov možno predpokladať, že Ivan Rakovský až do roku 1850 bol v národnom ohľade indiferentný. Nemáme zatiaľ ani správ ako reagoval na revolučné pohyby roku meruôsmeho. Verejne začína vystupovať až roku 1850. Súvisí to nepochybne s činnosťou Adolfa Dobrianskeho v Užhorode. Viedenská vláda totiž po porážke maďarskej revolúcie nejaký čas ešte koketovala s nemaďarskými národmi Uhorska, vodcovia ktorých v nej videli ochrancu svojich národných záujmov a urobila aj určité opatrenia, ktoré tieto ilúzie posilňovali. Pri novom vojensko-administratívnom rozdelení Uhorska bol vytvorený so sídlom v Užhorode rusínsky okruh, zahrňujúci stolice Užhorodskú, Berežskú, Ugočskú a Maramorošskú, teda v podstate dnešné Zakarpatsko. Nadžupanom tohto okruhu sa stal I. Villetz. Do funkcie vedúceho kancelárie a referenta tohto okruhu bol menovaný Adolf Dobriansky, ktorý v skutočnosti viedol celú správu.⁴ V polovici novembra 1849 A. Dobriansky prišiel do Užhorodu, aby sa ujal svojej funkcie. Za prvoradú úlohu pokladal vyhlásenie oktrojovanej ústavy zo 4. marca 1849, ktorá sa mala stať základom pre činnosť novej administratívy a pre zabezpečenie národných a kultúrnych práv Ukrajincov v Uhorsku. Na základe tejto ústavy rozvinul A. Dobriansky v Užhorodskom okruhu širokú činnosť. Do úradov boli menovaní prevažne rusínski úradníci. Do škôl sa zavádzala ukrajinjčina, na uliciach sa objavili názvy v trojjazyčnom nápise – ukrajinskom, maďarskom a nemeckom. Ukrajinjčina bola zavedená aj do diecezálnej administrácie. Za hlavného školského dozorca v Užhorode bol vymenovaný

³ M. Danilák, Styky haličských a zakarpatských Ukrajincov v 2. polovici XIX. storočia, in: Október a ukrajinská kultúra, Prešov 1968, s. 36; tamtiež podrobnejšie o stykoch haličských a zakarpatských Ukrajincov za revolúcie 1848–1849 i po nej.

⁴ M. Lelekač, Novi pryčynky do političnoji dijafnosti Adolfa Dobrjanskoho, Naukovyj zbirnyk tovarystva „Prosvita“ v Užhorodі, ričnyk XIII–XIV, Užhorod 1938, s. 160.

Viktor Dobriansky, ktorý uskutočňuje reorganizáciu škôl a získava súhlas na vytvorenie rusínskeho gymnázia.

Pod vplyvom tejto činnosti A. Dobrianskeho „prebúdza sa“ aj Ivan Rakovský, v tej dobe prorektor duchovného seminára a profesor učiteľskej prípravky v Užhorode. Prostredníctvom A. Dobrianskeho nadväzuje kontakty s dejateľmi haličských Ukrajincov a začína písať do „Vistnyka dlja Rusinov Austrijskoj deržavy“, ktorý od začiatku roku 1850 začal vychádzať vo Viedni ako spoločný úradný tlačový orgán všetkých Ukrajincov habsburskej monarchie. Jeho redaktori Ivan Holovacký a Bohdan Didycký sa snažili získať korešpondentov aj medzi Ukrajincami v Uhorsku, čo sa im aj darí. Jedným z dosť aktívnych korešpondentov bol Ivan Rakovský, píšuci pod pseudonymom Panonijanin. Tak už v čísle 18. spomínaného Vistnyka za rok 1850 objavuje sa jeho prvý príspevok z Užhorodu pod názvom „Uvedomlenije o ruskom okruze Ungvarskom“, v ktorom informuje čitateľov o zriadení Užhorodského rusínskeho okruhu. Jeho hranice nie sú v národnom ohľade presne vymedzené, pretože v ňom žije aj časť Maďarov a Rumunov, ktorí sa usilujú o pripojenie k svojim národom. Podľa Rakovského namiesto nich by mali byť pripojené k Užhorodskému okruhu tie oblasti stolice Zemplínskej, ktoré sú obývané Rusínmi. Tito už aj vyslovili želanie pripojiť sa k Užhorodskému okruhu. Ale ani tak by tento okruh nezahrňoval všetkých Ukrajincov v Uhorsku, preto by pre nich malo byť vytvorené viac okruhov a nielen jeden. Rakovský vyslovuje radosť nad tým, že v Užhorodskom okruhu sú rusínski úradníci hotoví uskutočniť všetko, čo prospeje nielen rusínskej národnosti, ale aj slávnej ríši rakúskej a podrobne sa rozpisuje o prvých úspechoch na poli národnom v súvislosti s činnosťou A. Dobrianskeho v Užhorode. V závere vyzýva svojich súkmeňovcov, aby sa neľakali nepriateľov rusínskej národnosti, ale mužne sa postavili proti nim a vzdávali sa v súlade so zákonom.⁵

Svoj postoj k haličským Ukrajincom vyjadril Ivan Rakovský už v druhom príspevku do Vistnyka. V dopise z Užhorodu, datovanom 31. marca 1850, okrem iného píše: „Minulo ešte málo času, odkedy sme sa začali spoznávať s haličskými našimi súkmeňovcami, ale stále zreteľnejšie vidíme, že spoločný duch národnosti, spoločný zámer snáh, spoločný cit vernosti k nášmu najmilšiemu cisárovi preniká všetkých nás. Reč naša až na malé odchýlky je taká istá a v budúcnosti tým viac sa bude vyrovnávať, čím viac sa upevní naše vzájomné spojenie. Vistnyk i Zorja halycká sú nám tým poľom, na ktorom nám prináleží domáhať sa, aby sme si porozumeli, nárečie naše zdokonaľovali, spoločné naše záležitosti objasňovali, naše písomníctvo rozvíjali a všetko, čo blahu ríše a najmä nášmu národu prospieva, úprimne a usilovne robili.“⁶ Toto stanovisko Ivana Rakovského bolo v plnom súlade s úsilím A. Dobrianskeho a jeho prívržencov dosiahnuť spojenie všetkých Ukrajincov habsburskej monarchie v jeden administratívno-územný a politický celok. Vychádzalo z poznania národnej spolupatričnosti haličských a uhorských Ukrajincov a jazykovej jednoty. Neustále akcentovanie vernosti cisárovi bolo podmienené monarchistickými názormi tejto skupiny i tým, že pri slabosti vlastných síl

⁵ Vistnyk dlja Rusinov Austrijskoj deržavy, 1850, č. 18. V ďalšom len Vistnyk.

⁶ Vistnyk, 1850, č. 22.

nesprávne v ňom spatrovali ochranu národných záujmov Ukrajincov v Rakúsku a záruku ich ďalšieho rozvoja. To pochopiteľne viedlo k nekritickému hodnoteniu získaných výdobytkov, k slepému prisluhovaniu dynastii a vo svojich dôsledkoch malo zhubné následky pre ukrajinské národné hnutie tak v Haliči, ako aj v Uhorsku. Vplyv A. Dobrianskeho na Ivana Rakovského v politických otázkach a otázkach rozvoja Ukrajincov v Rakúsku je nepopierateľný. I jeho postoj a vzťah k haličským Ukrajincom bol determinovaný Dobrianskeho koncepciou vytvorenia ukrajinskej provincie či kniežatstva ako súčasťi habsburskej monarchie.

Vistnyk a Zorju halyckú pokladal Ivan Rakovský za spoločné tlačové orgány haličských i uhorských Ukrajincov, keďže Ukrajinci v Uhorsku svoj tlačový orgán v tej dobe nemali. Na stránkach Vistnyku sa v tej dobe pertraktovali rôzne otázky národného života uhorských Ukrajincov, načom sa aktívne podieľal aj Ivan Rakovský.

Pravdepodobne na návrh A. Dobrianskeho bol v polovici roku 1850 Ivan Rakovský menovaný za prekladateľa zemských a ríšskych zákonov pre Ukrajincov v Uhorsku a za tým účelom povolaný do Pešti. Zaznamenávajúc túto udalosť Vistnyk vyslovil presvedčenie, že Rakovský i na novom pôsobisku bude pracovať pre rozvoj rusínskeho písomníctva a svojho národa.⁷ V Pešti I. Rakovský pôsobil ako redaktor Vestníka zákonov v ukrajínčine až do roku 1859. Odtiaľ pokračoval vo svojich príspevkoch do Vistnyka a potom Zorji halyckej, nadväzujúc nové kontakty s ďalšími dejateľmi haličských Ukrajincov.

V nasledujúcich rokoch I. Rakovský veľmi aktívne zasiahol do jazykových bojov medzi haličskými Ukrajincami a bol známy ako najotvorenejší a najdôslednejší zástanca zavedenia ruštiny ako spisovného jazyka do literatúry haličských i uhorských Ukrajincov. Bol presvedčený, že jedine prijatím ruštiny ako spisovného jazyka a ruskej literatúry je možné zachovať národnú svojbytnosť Rusínov v Rakúsku, ktorých pokladal za súčasť veľkého ruského národa. K tomuto stanovisku nedospel I. Rakovský naraz, ako sa to nesprávne traduje v literatúre. Domnievame sa, že k tomuto záveru dospel až koncom roku 1851, alebo začiatkom roku 1852.

Roku 1850, ako sme to uviedli vyššie, ešte hovorí o potrebe zdokonaľovania nárečia haličských a uhorských Rusínov pre úspešný rozvoj ich slovesnosti. Roku 1851 tento svoj názor poopravuje v tom zmysle, že základom spisovného jazyka by sa mala stať cirkevnosloviennina. V súvislosti s diskusiami okolo spisovného jazyka Rusínov v Rakúsku zdôrazňuje, že hlavným predmetom národného života je jeho jazyk, jeho slovesnosť. Súdiate podľa rôznych mienok, ktoré sa dovtedy objavili, Rakovský sa domnieval, že rozdiely v názoroch na jazyk nie sú už tak veľké, aby nebolo možné dospieť k ujednoteniu pravopisných noriem. „Zdá sa mi, písal Rakovský v tejto súvislosti, že sme sa už všetci zhodli na tom, aby pre vytvorenie nášho národného jazyka slúžil ako vzor jazyk cirkevný, pričom by sa z neho vynechali zastaralé a v súčasnosti už nepoužívané formy v skloňovaní podstatných mien a časovaní slovíet, ktoré by sa nahradili jednoduchšími a vhodnejšími formami.“⁸ Jeho záver, že k tomuto stano-

⁷ Vistnyk, 1850, č. 79.

⁸ Vistnyk, 1851, č. 57.

visku dospela už väčšina dejateľov haličských a uhorských Ukrajincov bol nesprávny. Medzi dejateľmi Ukrajincov v Uhorsku tento názor síce prijímali skoro všetci, ale v Haliči situácia bola podstatne odlišná. Existovala tu silná skupina dejateľov, ktorí za základ spisovného jazyka považovali živú ľudovú reč a od tejto požiadavky nemienili upustiť. A tak zdanlivé zblíženie názorov bolo len dusivým tichom pred búrkou, ktorá s novou silou na poli kodifikovania spisovného jazyka rozvírila neúprosne jazykové boje.⁹ Tieto jazykové boje pohlcovali podstatnú časť energie ukrajinských dejateľov v Haliči i Uhorsku, odvádzali ich od iných problémov a mali ťažké dôsledky pre rozvoj národného života Ukrajincov v Rakúsku. Do týchto bojov aktívne zasiahol aj Ivan Rakovský ako najtvrdší a najdôslednejší zástanca prijatia ruštiny za spisovný jazyk. Svoje stanovisko sa snažil presadiť niekoľkými smermi — v tlači, kde bol známy ako autor „Doveriteľných písem s Budína“, v osobnej korešpondencii s dejateľmi haličských Ukrajincov a praktickou činnosťou pri preklade „Vestníka zákonov“ a pri vydávaní „Cerkovnej gazety“ a „Cerkovného Vestníka“.

Vo svojich „Doveriteľných pismach“¹⁰ rozoberal Rakovský najrôznejšie otázky, ale hlavnú svoju pozornosť sústredil na otázky jazyka a literatúry. Práve z tohoto hľadiska, nakoľko redaktori jednotlivých časopisov používali, respektíve sa snažili používať ruštinu, hodnotí I. Rakovský i ich úroveň. Tak, keď z redakcie Vistnyka museli odísť Bohdan Didycký a potom i Ivan Holovacký, Rakovský prestáva byť jeho korešpondentom a vystupuje proti nemu. Odsudzuje jeho úsilie o vytvorenie spisovného jazyka, základom ktorého by bolo nárečie haličských Ukrajincov. A naopak, keď redaktorom Zorji halyckej sa stal Bohdan Didycký posíla Rakovský do nej svoje „Doveriteľnye pisma“ zdôrazňujúc, že „Zorja halycka predstavuje najlepší orgán nášho terajšieho literárneho života“¹¹ a nešetří chválu na jej obsah. Vysoko hodnotí aj ďalší časopis „Ladu“ a jej snahu priblížiť ruštinu čitateľom tým, že na konci každého čísla bol pripojený rusko-poľský slovník objasňujúci použité ruské slová.¹² Brániac ju proti obvineniam a výpadom Vistnyka Rakovský písal, že „ak začneme písať podľa ľudových hovorov, budeme mať toľko jazykov, koľko je dedín“. A ďalej pokračoval: „Môžeme potom pri takomto rozdrobení vytvoriť literatúru zodpovedajúcu duchu doby? Načo nám zavádzať nové jazyky, keď máme starý, vypracovaný a u nás iba v dôsledku nepriaznivých okolností zabudnutý svoj jazyk?“¹³ Mal tu na mysli ruštinu, ktorá sa podľa neho vyvinula z cirkevno-slovienciny, je jej blízka a aj Rusinom plne zrozumiteľná, len sa jej treba priučiť. Čitatelia v Haliči, unavení jazykovými spormi medzi Vistnykom a Zorjou halyckou pohrozili, že ak tieto spory nepre-

⁹ O jazykových bojoch v 50-tych rokoch XIX. st. medzi Ukrajincami Rakúska najobširnejšie pojednal K. Studynskij v úvode svojej práce „Korespondencija Jakova Holovackoho v litach 1850–62“, Lvov 1905, na ktorú si dovoľujeme v tejto problematike odkázať.

¹⁰ Celkom bolo publikovaných 19 týchto dopisov. 1.–16. dopis boli uverejnené v Zorji halyckej za roky 1853–1854, druhá časť 16. dopisu až 18. dopis boli uverejnené v Semejnoj biblioteke za rok 1856 a posledný 19. list bol opäť uverejnený v Zorje halyckej, 1856, č. 48, 49.

¹¹ Zorja halycka, 1853, č. 28.

¹² Zorja halycka, 1853, č. 29.

¹³ Tamtiež.

stanú, nebudú ďalej uvedené časopisy predplácať. To donútilo redakcie oboch časopisov aspoň na určitú dobu túto často až nechutnú polemiku zastaviť. Preto aj Ivan Rakovský v nasledujúcich svojich listoch nevystupuje otvorene proti zástanom ľudového jazyka. V šiestom svojom liste reaguje na návrh dopisovateľa, ktorý doporučuje zlučenie Haličsko-ruskej matici a Prešovského literárneho spolku. Tento návrh a jeho posúdenie sa stali pre Rakovského príležitosťou, aby rozobral a posúdil vzájomné vzťahy haličských a uhorských Ukrajincov. Príčinu úpadku Haličsko-ruskej matici a zániku Prešovského literárneho spolku, založeného Duchnovyčom, vidí v nejednotnom postupe, rozdielnych názoroch a nejednomyselnom zjednotení. Čo teda zostáva robiť v takomto položení? — pýta sa Rakovský a hneď aj odpovedá: „Patrilo by sa doporučovať zjednotenie bratov po oboch stranách Karpát, ale či môžeme v súčasnosti očakávať želateľný úspech, keď je ešte toľko rozpakov a nedorozumení medzi nami v záležitostiach literatúry? Naše vzájomné literárne spojenie sa začalo od konca roku 1849, no nepozerajúc na úsilie, vyvinuté v priebehu uplynulej doby, ešte stále sme nedokázali pochopiť druh druhá a vzájomne sa zblížiť. V dôsledku toho nemožno v súčasnosti ešte očakávať takého zjednotenia, aby rakúski Rusíni mali jednu spoločnú maticu, ako by to vyplývalo zo samej podstaty vecí a zodpovedalo potrebám vzdelania jedného a toho istého národa.“¹⁵ Rakovský doporučuje preto, aby sa obnovila činnosť Prešovského literárneho spolku a obidve inštitúcie rozvíjali svoju činnosť paralelne až do tej doby, kým sa nevytvoria priaznivejšie podmienky pre ich zjednotenie.¹⁶ Jeho prístup je podmienený obavami, aby aj medzi Ukrajincami v Uhorsko sa neujal smer, usilujúci sa za základ spisovného jazyka, a teda aj literatúry vziať ľudovú reč haličských Ukrajincov. Uznáva síce i naďalej národnú spolupatričnosť haličských a uhorských Ukrajincov, ale z taktických dôvodov ich zjednotenie aspoň na poli literárnom odsúva na neskorší čas. V ďalších listoch podáva informácie o činnosti Matici českej a Matici srbskej,¹⁷ recenzuje práce O. Duchnovyča,¹⁸ J. Holovackého,¹⁹ D. Zubryckého,²⁰ žiali nad odchodom B. Didyckého z redakcie Zorji halyckej a radí S. Šechovyčovi, akoby tento časopis mal vyzeráť a aká úloha pritom pripadá redaktorovi,²¹ potom znovu sa vracia k jazykovým sporom, charakterizuje jednotlivé smery a široko zdôvodňuje potrebu prijatia ruštiny ako jedinej záchrany národného života Ukrajincov v Rakúsku.²²

Tieto jeho vystúpenia v haličskej tlači 50. rokov mali podporiť formujúci sa moskvofilský smer v boji proti jeho nepriateľom, orientujúcim sa na úzku spoluprácu s viedenskou vládou a usilujúcim sa zabrániť ruskému vplyvu vytvorením a presadením rusínskeho spisovného, jazyka. Pritom úspešný rozvoj literatúry a cesta ďalšieho národného napredovania mohli

¹⁴ Zorja halycka, 1854, č. 3.

¹⁵ Zorja halycka, 1854, č. 9.

¹⁶ Tamtiež.

¹⁷ Zorja halycka, 1854, č. 12.

¹⁸ Zorja halycka, 1854, č. 18.

¹⁹ Zorja halycka, 1854, č. 20.

²⁰ Zorja halycka, 1854, č. 27.

²¹ Zorja halycka, 1854, č. 45, 47.

²² Semejnaja Biblioteka, 1856, č. 1, 2, 6, 9, 10.

viest len cez prijatie spisovnej ukrajčiny, vypracovanej v dielach ukrajinských spisovateľov v Rusku. Obidva uvedené smery však mali príliš ďaleko k tomu, a preto sa stále viac odcudzovali národným záujmom Ukrajincov žijúcich v Rakúsku.

Ivan Rakovský mal široké kontakty s dejateľmi haličských Ukrajincov a o pomeroch v Haliči bol pomerne dobre informovaný prostredníctvom súkromnej korešpondencie. Pritom treba poznamenať, že I. Rakovský sa dostáva pod vplyv M. Rajevského, duchovného pri ruskom vyslanectve vo Viedni a pravoslávneho farára M. Vojtkovského. Najmä pod vplyvom M. Rajevského osvojuje si ideológiu ruských slavianofilov, stotožňuje sa s ňou a snaží sa ju presadiť aj medzi Ukrajincami v Rakúsku.

Kontakty I. Rakovského s dejateľmi haličských Ukrajincov aj keď boli široké, boli jednostranné. Obmedzovali sa iba na tých dejateľov, s ktorými ideovo sa zišiel na jednej platforme, alebo ktorí k nej mali veľmi blízko. Išlo o dejateľov, ktorí sa sformovali v moskvofilský smer a boli pod silným vplyvom M. Rajevského a ruských slavianofilov. Ako sme ukázali vyššie, už roku 1850 nadviazal I. Rakovský styky s Ivanom Holovackým a Bohdanom Didyckým. Prostredníctvom Adolfa Dobrianskeho nadväzuje styky s M. Malinovským²³ a cez neho s Denysom Zubryckým.²⁴ Denysa Zubryckého, ideového otca haličského moskvofilstva, pokladal I. Rakovský za najväčšiu a najväzenejšiu autoritu medzi haličskými Ukrajincami. Už samotný zámer Zubryckého napísať dejiny haličského kniežatstva v ruštine prijali I. Rakovský a A. Dobriansky s neobmedzenou spokojnosťou. „Nám je potrebné všetko tak písať,“ zdeľuje Rakovský Malinovskému, „pretože ináč miešaním všelijakých to novovymyslených slov, to slov vzatých z ľudového nárečia a iných cudzích jazykov neprospejeme ani vzdelaným a učeným súkmeňovcom slovanským, ani neprivedieme k četbe a oceneniu našich prác tých, ktorí sú zaujatí četbou maďarskej alebo poľskej literatúry.“²⁵ Keď začala vychádzať Zubryckého „Istorija drevnjago Galicko-Russkago knjažestva“, Rakovský sa stal jej horlivým kolportérom medzi Ukrajincami v Uhorsku, a recenzii Zubryckého práce venoval tri zo svojich dôverných listov aj s podrobným výkladom obsahu.²⁶ Vyzdvihuje Zubryckého zásluhu, že prvý v Rakúsku sa rozhodol napísať dejiny, objasňujúce prvé svedectvá o národe slovanskom a najmä udalosti starého haličsko-ruského kniežatstva. „Ak máme povedať pravdu, sledujúc diela, ktoré sa u nás objavili od dôb obrodzenia, nenachádzame lepšie dielo, ako je práca Denysa Zubryckého“ — písal Rakovský v spomínanej recenzii.²⁷

D. Zubrycký informoval Rakovského o pomeroch v Haliči, najmä vo vzťahu k jazykovej otázke, podával charakteristiku niektorých dejateľov a upozorňoval na možné dôsledky jazykových nezhôd medzi Vistnykom a Zorjou halyckou. Redakcia Zorji halyckej už obdržala oficiálne napome-

²³ Pozri úryvky z listu I. Rakovského M. Malinovskému, uverejnené K. Studynskym, Z korešpondenciji Denysa Zubryckoho, Zapisky naukovohto tovarystva imeni Ševčenko (ZNTŠ), t. XLIII, Lvov 1901, str. 52.

²⁴ Tamtiež, s. 53–54.

²⁵ Tamtiež, s. 25.

²⁶ Pozri XI–XIII jeho „Doveriteľnye pisma“, Zorja halycka, 1854, č. 27, 29, 30, 31, 33 a 35.

²⁷ Zorja halycka, 1854, č. 27.

nutie, aby nepoužívala moskovské slová a je možné, že bude zakázaná. V tejto súvislosti navrhuje v máji r. 1852 Zubrycký Rakovskému, aby sa uchádzal o povolenie vydávať pre panonských Rusínov časopis, ktorý by sa mohol napríklad volať „Zvezdočka dlja Panonskich Rusinov“. Žiadosť by mohol zdôvodniť tým, že Rusíni v Uhorsku nerozumejú dobre haličsko-rusinskému nárečiu. Zubrycký je presvedčený, že Rakovský by takéto povolenie obdržal a uisťuje ho, že v Haliči bude mať aj predplatiteľov aj dopisovateľov.²⁸ Rakovský decentne návrh Zubryckého odmietol, odôvodňujúc to tým, že doteraz o vydávaní nového časopisu nerozmýšľal a pokladá ho za zbytočný. Podľa názoru Rakovského stačia dva existujúce časopisy, treba sa usilovať iba o ich zdokonalenie a priviesť ich vydavateľov k tomu, aby sa držali želateľného smeru. Pre ďalší časopis Rusíni nemajú zatiaľ ani dosť materiálnych, ani duševných síl. Ďalej informuje Zubryckého, že na túto tému začal prostredníctvom korešpondencie ostrejšiu výmenu názorov s redaktorom Vistnyka Ivanom Holovackým. Ivan Holovacký odpovedal, že upotrebeniu ruského jazyka vo Vistnyku prekáža Vyslobocký, ale on sa snaží nakoľko je to možné prepašovať ruské slová.²⁹ Dôsledkom týchto rozporov medzi I. Holovackým a V. Vyslobockým bol odchod I. Holovackého z redakcie Vistnyka a ten ostro začal vystupovať proti používaniu ruštiny ako spisovného jazyka u Ukrajincov v Rakúsku, zdôrazňujúc potrebu vytvoriť samostatný jazyk na základe haličského ukrajinského nárečia.

Najrozsiahlejšie styky mal Ivan Rakovský s Jakovom Holovackým, ktorý po smrti D. Zubryckého sa stal uznávaným vodcom haličských a do istej miery aj zakarpatskoukrajinských moskvofilov. Zoznámil sa s ním pravdepodobne prostredníctvom jeho brata Ivana a od r. 1854 udržuje s ním viac-menej pravidelný písomný styk. Jakov Holovacký posielal Rakovskému haličské vydanie rôznych prác, prispieval do Rakovským vydávaných časopisov, odoberal ich a rozširoval v Haliči. Najmä v dobe, keď Rakovský vydával Cerkovnú gazetú a Cerkovný vestník, často sa obracal na J. Holovackého o rady i pomoc a na druhej strane naliehal na J. Holovackého, aby haličskí Ukrajinci ešte rozhodnejšie postupovali pri zavádzaní ruštiny.³⁰

Okrem J. Holovackého mal I. Rakovský styky takmer so všetkými moskvofily orientovanými dejateľmi v Haliči – okrem už nami vyššie spomínaných so Severynom Šehovyčom, Ivanom Hušalevyčom, Antonom Petruševyčom a ďalšími, s niektorými z nich sa aj osobne stretol vo Viedni a r. 1860 v Lvove na svojej ceste do Ruska.

Svoje predstavy o zavedení ruštiny ako spisovného jazyka sa Ivan Rakovský snažil aj prakticky realizovať pri preklade „Vestnika zákonov“, ale najmä pri vydávaní „Cerkovnej gazety“ a „Cerkovného vestníka“.

„Cerkovnaja gazeta“, ktorej prvé číslo vyšlo 13. marca roku 1856, mala byť hlavne cirkevným časopisom pre grécko-katolíckych farárov v Uhorsku i v Haliči. Preto jej hlavnou náplňou boli poučenia svätých otcov, kázne a rôzne teologické otázky, kým záležitostí národného rozvoja sa

²⁸ K. Studynskij, Z korespondenciji Denysa Zubryckoho, s. 54–55.

²⁹ Tamtiež, s. 56–57.

³⁰ Listy Ivana Rakovského J. Holovackému uverejnil K. Studynskij v práci „Korespondencija Jakova Holovackoho v litach 1850–62“, Lvov 1905.

objavovali len v rubrike „korešpondencia“. Väčšinu cirkevných statí preberal Rakovský z ruských vydání. Zrejme preto Terlecký písal, že z Cerkovnej gazety vanul duch pravoslavia a blahosklonnosti k Rusku.³¹ V Cerkovnej gazete, podobne ako pri preklade Vestnika zákonov, používal Rakovský ruštinu s úplnou otvorenosťou, domnievajúc sa, že tým najlepšie poslúži národnému rozvoju Ukrajincov v Rakúsku. Cerkovná gazeta mala svojich predplatiteľov i v Haliči a zo začiatku dokonca viac ako v Uhorsku. Ich počet však rýchle klesal (v júni 1857 poklesol z pôvodných 200 na 90 v Haliči) a táto neustále zápasila s nedostatkom abonentov.³² Do Cerkovnej gazety z haličských dejateľov prispievali Jakov Holovacký, Anton Petruševič a niektorí ďalší korešpondenti. Z obavy, že nebude môcť Rakovský udržať Cerkovnú gazetu pre nedostatok predplatiteľov, prosí J. Holovackého, aby bez veľkého šumu urobil opatrenia pre vydávanie podobného časopisu v Lvove.³³ Zo svojej strany sa Rakovský zaväzuje poskytnúť pramene, z ktorých teraz uverejňuje výňatky pod jedinou podmienkou, že redaktor bude používať čistú ruštinu.³⁴ Domnievame sa, že uvádzať ďalšie dôkazy o snahe Rakovského zaviesť medzi Ukrajincami Rakúska ruštinu ako spisovný jazyk, bolo by zbytočné. Dokonca doporučoval, aby Haličská matica pretláčila a rozšírila ruské učebnice vo všetkých vedných odboroch, ktoré by mohli byť používané v školách, čím by bolo zavedené vskutku národné vzdelanie.³⁵ Už v marci 1857 bol Rakovský dotazovaný policiou, prečo používa ruštinu a nie miestny dialekt. Rakovský odpovedal dlhým listom, v ktorom dokazoval, že ruština je identická s cirkevno-slovienčinou a rusínskym nárečím. Podarilo sa mu na nejaký čas oddialiť tým zákaz Cerkovnej gazety, ale nie na dlho. V polovici roku 1858 prestala vychádzať a miesto nej začal Rakovský vydávať Cerkovný vestník, sľubujúc, že bude písaný na miestnom dialekte. Ale ani v Cerkovnom vestníku sa Rakovský nevzdal svojich zámerov, a preto tento 20. októbra 1858 prestal vychádzať (vyšlo celkom 10 čísiel). Naviac Ivan Rakovský bol uvoľnený z úradu prekladateľa Vestnika zákonov a musel sa uchýliť na faru v Ize, kde pôsobil až do svojej smrti.

Znechutený neúspechmi a uvoľnením zo štátnej služby rozhodol sa I. Rakovský presídliť do Ruska. Za tým účelom odišiel r. 1860 do Varšavy a odtiaľ do Cholmu, kde mal zaujať miesto rektora duchovného seminára. Ale tamojší biskup Taraskevč sa postavil proti tomu a Rakovský sa musel naspäť vrátiť na svoju faru v Ize.³⁶

Ani na zapadlej fare v Ize nezostal Rakovský nečinný. Po kratšom odmlčaní púšťa sa znovu do práce. Privítal vydávanie nového časopisu, vychádzajúceho v Lvove pod názvom „Slovo“. Dopisuje do „Vestnika jugo-zapadnoj i zapadnoj Rossii“, vychádzajúceho v Kyjeve s ostrým protiukrajinským zameraním, vydáva gramatiku ruského jazyka v maďarčine a učebnicu aritmetiky, ale hlavne podieľa sa pri organizovaní a vedení

³¹ Tamtiež, s. CXXIX.

³² Tamtiež, s. 357–358.

³³ Tamtiež, s. 284–286.

³⁴ Tamtiež, s. 357–358.

³⁵ Tamtiež, s. 329–330.

³⁶ Ioann Rakovskij, narodnyj dejateľ v Uhorskej Rusi, Drevnjaja i novaja Rossija, t. XVIII, Peterburg 1880, s. 240.

„Obščestva sv. Vasilija Velikago“ v Užhorode. Jeho vzťah k haličským Ukrajincom zostal nezmenený. Odsudzuje hnutie národovcov ako separatistické a podporuje moskvofilský tábor. Styky s J. Holovackým udržuje aj po jeho odchode z Haliče do Ruska, aj keď už majú charakter sporadický. V 70. a v prvej polovici 80. rokov znovu prispieva do „Slova“ a do v Užhorode vychádzajúcich novín „Karpát“.

Hodnotenie činnosti Rakovského v literatúre je priamo diametrálne odlišné a to v závislosti od ideovej orientácie toho-ktorého autora. F. F. Aristov vysoko hodnotí jeho činnosť a vidí hlavnú jeho zásluhu ako spisovateľa v tom, že Rakovský viac ako ostatní dejatelia snažil sa rozšíriť medzi Ukrajincami v Uhorsku spisovný ruský jazyk, a ako farára v tom, že vychoval celé pokolenie v čistom pravoslavnom duchu.³⁷ Naproti tomu V. Lukyč hodnotiac činnosť ukrajinských dejateľov v Uhorsku písal, že „v skutočnosti im a najmä prvým dvom (A. Dobrianskemu a I. Rakovskému – M. D.) treba pripísať úpadok ukrajinských záležitostí i všeobecný úpadok Rusínov v Uhorsku“.³⁸ Sú to hodnotenia príliš jednostranné. Charakteristiku názorov buditeľov uhorských Rusínov sme už uviedli v úvode a to platí aj pre I. Rakovského. Obmedzíme sa tu preto na hodnotenie jeho stykov s dejateľmi haličských Ukrajincom a ich dosah. Niet pochyb, že styky Ivana Rakovského tvoria významnú kapitolu vzájomných stykov haličských a zakarpatských Ukrajincom. Pritom musíme mať na zreteli, že tu nejde o styky medzi dvoma národmi, ale o styky dvoch častí toho istého národa oddelených štátnou hranicou nielen od seba navzájom, ale navyše aj od svojho hlavného jadra – naddneperských Ukrajincom. Preto základným kritériom pri ich hodnotení musí byť to, nakoľko pomáhali formovaniu novodobého ukrajinského národa a upevňovaniu národného povedomia.³⁹ A z tohoto hľadiska činnosť I. Rakovského na poli vzájomných stykov haličských a zakarpatských Ukrajincom mala negatívny dopad. Jeho úsilie o zavedenie ruštiny ako spisovného jazyka, prevzatie ruskej literatúry, hlavne písanej v slavianofilskom duchu, jeho orientácie na reakčné a protiukrajinské oficiálne kruhy, nemohli prispievať a ani neprispievali, skôr naopak, brzdili vytváranie ukrajinského národného povedomia medzi Ukrajincami v Haliči i v Uhorsku. Pozitívum týchto stykov bol iba v snahe o zblíženie týchto dvoch častí, ktoré Rakovský pokladal za súčasť veľkého ruského národa. Jeho prílišný akcent na cirkevné otázky, ktoré mu často splyvali s národnými, blahosklonne poddanský vzťah k viedenskej vláde, preceňovanie vzdelávacej činnosti a ignorovanie sociálnych problémov zodpovedali postaveniu a názorom spoločenskej vrstvy, ku ktorej sám patril a ktorá už svojím sociálno-politickým postavením nemohla nastoliť demokratické riešenie národných problémov Ukrajincom v Uhorsku i v Haliči.

³⁷ F. F. Aristov, *Karpato-russkije pisateli*, t. I, Moskva 1916, s. 133, 140.

³⁸ V. Lukyč, *Uhorska Rus, jej rozvoj i teperišnij stan*, Lvov 1887, s. 13.

³⁹ M. Danilák, c. d., s. 47.

ИВАН РАКОВСКИЙ И ГАЛИЦКИЕ УКРАИНЦЫ

Иван Раковский принадлежал к старшему поколению украинских народных просветителей, проживавших в Венгрии, идейным и политическим вождем которого являлся Адольф Добрянский. Посредством Добрянского Раковский вступает в сношения с деятелями галицийских украинцев и становится корреспондентом разных газет и журналов. В своих статьях он обсуждает вопросы взаимоотношения галицийских и закарпатских украинцев, вопросы народной жизни и чаще всего встречающиеся вопросы языка и литературы.

Раковский весьма активно вмешивался в языковую борьбу в Галиции. Он был сторонником принятия русского языка как языка литературного для всех украинцев в Австрии, которых он в духе славянофильских взглядов считал частью великого русского народа. Также в своей практической деятельности переводчика Вестника законов и редактора Церковной газеты и Церковного вестника он боролся за введение русского языка, в чем и видел спасение народной жизни украинцев в Австрии.

И. Раковский был с деятелями галицийских украинцев в весьма тесном контакте, однако довольно одностороннем, он был связан лишь с теми деятелями, которые, находясь под сильным влиянием М. Раевского и русских славянофилов, образовали позже так называемое москвофильское направление. Речь идет прежде всего о Д. Зубрыцком, Иване и Якове Головацких, Б. Дидыцком, М. Малиновском, С. Шеховиче, И. Гушелевиче и А. Патрушевиче.

Чрезмерное подчеркивание церковных вопросов Раковским, которые у него нередко сливались с народными, благосклонно-холопское отношение к венскому правительству, переоценка просветительной деятельности и игнорирование социальных проблем мешали ему поднять вопрос о демократическом решении народных проблем украинцев в Венгрии и Галиции.